

Dożywianie dzieci

Grudzień 2005

Jolanta Szymańczak

Informacja

Nr 1179

Od kilku lat media informują o głodnych uczniach, zbiórkach żywności, akcjach i programach dożywiania dzieci prowadzonych przez rząd, samorządy, organizacje pozarządowe, instytucje lokalne. Niedożywienie dzieci stało się nowym problemem społecznym, ciągle jeszcze niewystarczająco zdiagnozowanym i opisanym. Dotychczas podejmowane działania (wysokość przeznaczonych środków finansowych i liczba dzieci objętych dożywianiem) w ocenie rządu i organizacji pozarządowych okazały się niewystarczające. W opracowaniu prezentuje się dostępne dane statystyczne i informacje o dożywianiu dzieci oraz szacunki skali potrzeb w zakresie dożywiania dzieci.

1. Wprowadzenie

Według danych GUS w 2004 roku w Polsce w 9 712 stołówkach szkolnych posiłki jadło 561 342 uczniów, w tym w 6 874 stołówkach szkół podstawowych – 1 082 082 uczniów i w 2 038 stołówkach gimnazjów – 395 850 uczniów.

Tabela 1. Stołówki szkolne we wszystkich typach szkół oraz liczba dzieci korzystających z posiłków w szkole (wg województw)

Województwo	Liczba stołówek	Liczba uczniów
Dolnośląskie	557	77 249
Kujawsko-pomorskie	485	95 796
Lubelskie	704	125 338
Lubuskie	282	45 116
Łódzkie	642	93 243
Małopolskie	795	125 558
Mazowieckie	1327	209 109
Opolskie	268	33 875
Podkarpackie	511	114 279
Podlaskie	282	63 055
Pomorskie	572	98 044
Śląskie	1334	159 286
Świętokrzyskie	355	59 164
Warmińsko-mazurskie	417	80 882
Wielkopolskie	717	111 621
Zachodniopomorskie	464	69 727
OGÓLEM	9 712	1 561 342

Źródło: GUS, Oświata i Wychowanie w roku szkolnym 2004/2005.

Główny Urząd Statystyczny publikując dane o liczbie stołówek szkolnych i liczbie uczniów, którzy jedzą posiłki w szkole zdefiniował dożywianie w szkole jako *działanie mające na celu dostarczenie dzieciom przebywającym w szkole posiłków i napojów*. Przy czym, w zależności od potrzeb dziecka oraz możliwości finansowych i organizacyjnych szkoły prowadzone jest w różnych formach, takich jak: obiady dwudaniowe, obiady jednodaniowe, obiady przemienne (obiady niepełne: jednego dnia drugie danie, drugiego dnia zupa), drugie śniadanie, napój (np. mleko z bułką).

Zdaniem prof. Barbary Wojnarowskiej za synonim posiłku szkolnego, który powinni spożywać wszyscy uczniowie, w każdym dniu nauki uważa się – niesłusznie – dożywianie. Termin *dożywianie* należy odnosić do uczniów pochodzących z rodzin żyjących w trudnych warunkach materialnych; „dożywić” to znaczy uzupełnić niedostatki związane z niedoborami żywienia w rodzinie¹.

Zgodnie z definicją biomedyczną *niedożywienie to skutek niedostosowania podaży substancji odżywczych do aktualnych potrzeb i możliwości metabolicznych dziecka*².

Objawy i skutki niedożywienia w zależności od wieku dziecka, okresu rozwojowego i typu niedożywienia są następujące:

- zaburzenia rozwoju centralnego układu nerwowego (opóźnienie rozwoju intelektualnego, zaburzenia emocjonalne, zaburzenia rozwoju społecznego),
- zaburzenia wzrastania,
- zaburzenia dojrzewania płciowego,
- zmniejszenie masy ciała,
- zmniejszenie masy mięśniowej i sprawności fizycznej,
- zaburzenia gospodarki białkowo-węglowodanowo-tłuszczowej,
- zaburzenia odporności,
- niedokrwistość,
- niewydolność oddechowo-kръżeniowa (osłabienie siły mięśniowej, wady postawy),
- zaburzenie trofiki wszystkich tkanek (upośledzenie gojenia się ran i regeneracja śluzówek),
- zaburzenia endokrynne (zmniejszenie sekrecji enterohormonów zaburzenia trofiki i motoryki przewodu pokarmowego),
- w późniejszej fazie głodzenia uszkodzenie narządów mięszszowych i ich czynności³.

Obserwacja zachowania uczniów pozwoliła na wypracowanie i przyjęcie *pragmatycznej definicji dziecka niedożywionego*⁴. Pragmatycznej, czyli takiej, która każdej osobie pracującej z dziećmi pozwoli na zauważenie problemu. O zaklasyfikowaniu dziecka jako wymagającego dożywienia decyduje najczęściej jego zachowanie i wygląd zewnętrzny. Najczęstszymi oznakami niedożywienia są:

- dopytywanie się o jedzenie,
- bóle brzucha,
- obniżenie dyspozycyjności do nauki,
- apatia lub niemożność skupienia się na jednej czynności,
- ubogi, zaniedbany wygląd,
- brak podstawowych przyborów szkolnych,
- wychudzenie⁵.

---

¹ Barbara Wojnarowska, *Aktualna sytuacja i potrzeby w zakresie posiłków szkolnych w Polsce*, referat wygłoszony na konferencji *Problemy niedożywienia dzieci w Polsce. Fakty i wyzwania*, Warszawa, kwiecień 2003, str. 2.

² Za: Jerzy Socha, *Niedożywienie*, referat wygłoszony na konferencji *Problemy niedożywienia dzieci w Polsce. Fakty i wyzwania*, Warszawa, kwiecień 2003, str. 2.

³ Za: Jerzy Socha, *Niedożywienie*, referat wygłoszony na konferencji *Problemy niedożywienia dzieci w Polsce. Fakty i wyzwania*, Warszawa, kwiecień 2003, str.3.

⁴ Pragmatyczną definicję niedożywienia dzieci przyjęto podczas konferencji „*Problemy niedożywienia dzieci w Polsce – fakty i wyzwania*”, zorganizowanej przez PAH, która odbyła się w Warszawie w 2003 r.

⁵ Za Raport z badania. *Dożywianie dzieci w wieku szkolnym w Polsce*, Toruń 2004, Polska Akcja Humanitarna str. 4.

Tak więc, czym innym jest umożliwienie wszystkim uczniom spożycia posiłku w szkole (np. płatnego), a czym innym organizacja dożywiania dla tych uczniów, którzy systematycznie niedojadają, często są głodni, bo rodzina, w której się wychowują nie ma wystarczających środków na zakup żywności.

Kwestia organizacji posiłków dla uczniów podczas ich pobytu w szkole stanowi przedmiot wieloletniej dyskusji. Wszyscy na ogół zgadzają się z twierdzeniem, że dzieci ze względu na potrzeby rozwojowe powinny otrzymywać w szkole co najmniej jeden ciepły posiłek, zwłaszcza w sytuacji, gdy przebywają wiele godzin poza domem (od 6 do 10 godzin, część uczniów jest dowożona do szkół), a jeść powinny co 4 godziny.

Organizacja posiłków w szkole ciągle pozostaje kwestią do załatwienia, bo tylko około 50% szkół ma warunki do przygotowywania i wydawania posiłków (w szkołach nie ma stołówek i kuchni), a znaczna część rodzin nie ma wystarczających środków na finansowanie posiłków dla dzieci przebywających w szkole (ilość i jakość posiłków jakie spożywają dzieci ma ścisły związek ze statusem społeczno-ekonomicznym rodziny).

Zorganizowanie żywienia dzieci w szkole ma zatem dwa aspekty:

- umożliwienie wszystkim uczniom szkoły spożycia posiłku podczas pobytu w szkole (płatnego lub bezpłatnego),
- zorganizowanie bezpłatnego dożywiania dla tych uczniów, którzy pochodzą z rodzin o niskim statusie materialnym.

Powszechność szkolnych posiłków jest oczywista w wielu krajach Europy Zachodniej i w USA; uczniowie otrzymują jednakowe posiłki w szkołach niezależnie od tego, kto pokrywa koszty wyżywienia⁶.

Biorąc pod uwagę fakt, że niedożywienie dzieci ma nie tylko wymiar jednostkowy w postaci gorszego rozwoju osobniczego dzieci, ale jest swoistym przejawem nierówności edukacyjnych (dzieci niedożywione po prostu gorzej funkcjonują w szkole i osiągają gorsze wyniki w nauce) należałoby dążyć do wprowadzenia do szkół w Polsce powszechnego dostępu do jednakowych posiłków dla wszystkich uczniów. Stan taki wykluczyłby sytuacje, o których informuje prasa, że w niektórych szkołach dzieci biedne otrzymują inne i gorsze posiłki, bo środki finansowe z pomocy społecznej przeznaczone na ich dożywianie są niewystarczające.

2. Dożywianie dzieci w świetle dostępnych informacji i danych statystycznych

W pierwszej połowie lat 90. rozpoczął się proces głębokiego rozwarstwienia społecznego. Bezrobocie i poszerzający się krąg ubóstwa rodzin zaowocował m.in. niedożywieniem dzieci. Zjawisko to, jako istotny problem społeczny, dostrzeżono w drugiej połowie lat 90. Od tego czasu dożywianiem dzieci zajmuje się wiele podmiotów: rząd, samorządy, organizacje pozarządowe, instytucje lokalne.

2.1. Działania rządu

Dożywianie, w tym również dzieci, jest obowiązkowym zadaniem własnym gminy (art.17 ust.1 pkt.14 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej). Niemniej, ze względu na skalę potrzeb, bez wsparcia finansowego rządu gminy nie są w stanie samodzielnie wywiązać się z tego obowiązku. Od 1996 r. rząd wspierał dożywianie dzieci ze środków z rezerwy celowej budżetu państwa. Corocznie wzrastała liczba środków finansowych przeznaczanych z budżetu państwa na ten cel. Początkowo dożywianie uczniów stanowiło jedno z zadań Ministra Pracy i Polityki Społecznej. Od 2002 r. ze względu na poszerzający się krąg

⁶ Anna Blumsztajn, *Niedożywienie dzieci w Polsce: korelat ubóstwa czy problem zdrowia publicznego*, Polityka Społeczna nr 9 2004, str. 9.

potrzebujących stało się działaniem realizowanym w ramach odrębnego programu rządowego. Poniższa tabela obrazuje wysokość środków finansowych z budżetu państwa i z budżetu gmin przeznaczonych na dożywianie uczniów w latach 1996-2002 oraz liczbę uczniów objętych dożywianiem.

Tabela 2. Środki przeznaczone na wspieranie gmin w dożywianiu uczniów (w tys. zł) oraz liczba uczniów objętych programem dożywiania w latach 1996 -2002

Środki/Liczba uczniów	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Środki z budżetu państwa	30 000	45 000	69 395	720 460	761 530	64 980	160 000
Środki z budżetów gmin	30 700	26 300	60 6 00	67 200	80 500	100 900	109 900
Liczba uczniów	516 761	545 574	573 064	689 817	703 030	701 130	1 002 493

Źródło: Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej. Departament Pomocy Społecznej 2003 r.

W latach 2002 i 2003 zrealizowano we wszystkich województwach pierwszy „Rządowy program wspierania gmin w dożywianiu uczniów”, opracowany przez Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej we współpracy z Ministerstwem Edukacji Narodowej i Sportu. Środki na realizację programu pochodziły z rezerwy celowej budżetu państwa (każdego roku na realizację programu przeznaczono po 160 ml złotych), z budżetów gmin, odpłatności rodziców lub opiekunów, części oświatowej subwencji ogólnej oraz innych źródeł.

Pomoc w formie dożywiania była przyznawana w zależności od sytuacji dochodowej rodziny. Jeżeli dochód w rodzinie ucznia nie przekraczał 200% kryterium dochodowego określonego w ustawie o pomocy społecznej⁷, uczeń mógł korzystać z posiłków nieodpłatnie. Rada Gminy mogła podjąć uchwałę w sprawie wysokości kryterium finansowego, niemniej kryterium to nie mogło być niższe od przyjętego w ustawie. Przyznanie pomocy następowało na wniosek rodziców, opiekunów ucznia, pracownika socjalnego, dyrektora szkoły lub innej osoby mającej kontakt z uczniem, skierowany do właściwego ośrodka pomocy społecznej.

Dotacje na wspieranie dożywiania uczniów przyznawał gminom wojewoda na wniosek wójta (burmistrza, prezydenta) po uzgodnieniu z kierownikiem ośrodka pomocy społecznej.

Według sprawozdania MPiPS w 2003 r. liczba dożywianych dzieci w okresie nauki w szkole wyniosła 1 047 196 osób, liczba świadczeń wyniosła 142 347 320, a kwota świadczeń wyniosła 287 113 116 zł.

W 2004 r. program został zawieszony. W wybranych rejonach kraju (w wytypowanych przez wojewodów gminach o najwyższej stopie bezrobocia w województwach: kujawsko-pomorskim, podkarpackim, łódzkim, pomorskim, świętokrzyskim) przeprowadzono pilotaż nowego programu „Posiłek dla potrzebujących”, którego realizację przewidziano na rok 2005. Na realizację pilotażu przeznaczono 60 mln złotych. Pilotaż wykazał, że znaczną grupę wymagającą wsparcia (poza młodzieżą szkolną) stanowią dzieci w wieku dla lat 7, osoby dorosłe, starsze, chore i niepełnosprawne.

Od stycznia 2005 r. realizowany jest rządowy program „Posiłek dla potrzebujących”, o rozszerzonym zakresie podmiotowym i przedmiotowym w stosunku do programów realizowanych uprzednio. Program ten jest adresowany nie tylko do dzieci i młodzieży, ale także

⁷ Kryterium dochodowe było wyliczane wg skali ekwiwalentności, było ono zróżnicowane w zależności od typu rodziny i wieku jej członków: wynosiło dla osoby samotnie gospodarującej 461 zł, na pierwszą osobę w rodzinie 418 zł, na drugą i dalsze osoby powyżej 15 lat 294 zł, na każde dziecko poniżej 15 lat 210 zł.

Aktualnie obowiązujące kryterium dochodowe jest kwotowe: dla gospodarstw domowych wieloosobowych wynosi 316 zł na każdą osobę w rodzinie, dla osób samotnie gospodarujących 461 zł.

do małych dzieci w wieku do 7 lat oraz do osób dorosłych, starszych, chorych i niepełnosprawnych. Na realizację programu rząd przeznaczył 250 mln zł.

Program przewiduje bezpłatne dożywianie dzieci wychowujących się w rodzinach, w których dochód na osobę nie przekracza kwoty 474 złotych na osobę (150% kryterium dochodowego rodziny wg kryterium dochodowego przyjętego w ustawie o pomocy społecznej). Uchwałę w sprawie podwyższenia wysokości kryterium dochodowego, uprawniającego do bezpłatnych posiłków może podjąć Rada Gminy. Przyznanie pomocy w formie posiłku następuje na wniosek zainteresowanego, rodziców, opiekunów prawnych, rodziców zastępczych pracownika socjalnego lub innej osoby za zgodą przedstawiciela ustawowego lub rodziców zastępczych, skierowany do właściwego ośrodka pomocy społecznej. Dotację dla gmin na realizację programu przyznaje wojewoda na wniosek wójta (burmistrza, prezydenta), po uzgodnieniu z kierownikiem ośrodka pomocy społecznej.

W okresie od stycznia do września 2005 r. pomocą żywieniową objęto:

- 141 027 dzieci w wieku od 0 do 7 lat,
- 845 859 uczniów szkół podstawowych i gimnazjalnych,
- 64 121 uczniów szkół ponadgimnazjalnych.

Od września do stycznia 2005 r. ogólny koszt realizacji programu adresowanego nie tylko do dzieci, ale również do osób starszych, chorych i niepełnosprawnych wyniósł 280 010 455 zł. Średni koszt jednego posiłku wyniósł 2,23 zł (na wsi 1,75 zł).

Doświadczenie wynikające z monitoringu realizacji programów dożywiania wykorzystano do opracowania projektu ustawy o ustanowieniu programu wieloletniego „Pomoc państwa w zakresie dożywiania” (druk nr 94). Projekt przewiduje realizację programu dożywiania w latach 2006-2009. Adresatami pomocy są dzieci do 7 roku życia i uczniowie do czasu ukończenia szkoły ponadgimnazjalnej oraz osoby dorosłe, starsze, chore i niepełnosprawne. Przewidziane nakłady finansowe na cały program wynoszą 2 900 000 tys. zł. Środki przewidziane na prowadzenie działań w poszczególnych latach nie mogą być mniejsze niż 500 000 tys. zł.

2.2. Działania organizacji pozarządowych i innych podmiotów

Organizacje pozarządowe nie tylko zajmują się zbieraniem środków na dożywianie dzieci, prowadzeniem stołówek i przygotowywaniem posiłków, ale prowadzą badania skali niedożywienia dzieci, organizują konferencje poświęcone tej problematyce, organizują akcje społeczne uwrażliwiające na ten problem (np. akcja „Podziel się posiłkiem”), współpracują z instytucjami rządowymi, samorządowymi i szkołami, zgłaszają postulaty rozwiązań problemu niedożywienia dzieci.

Najważniejsze z tych organizacji to: Caritas Polska, Fundacja Polska Akcja Humanitarna (PAH), PCK, Federacja Polskich Banków Żywności, Towarzystwo Pomocy im. Św. Brata Alberta, Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, „Krzyk”, Fundacja „Pożywienie – Darem Serca”, Stowarzyszenie Pomocy Rodzinie „Promyk”, Fundacja Pomocy Dzieciom.

Caritas Polska, duszpasterska instytucja charytatywna dożywia codziennie około 120 tysięcy osób.

Federacja Polskich Banków Żywności wraz z zrzeszonymi w niej Bankami Żywności jest organizacją *non-profit* udziela systematycznie pomocy ponad tysiącu organizacjom i instytucjom, fundując rocznie około 20 milionów posiłków dla osób najuboższych.

Fundacja Polska Akcja Humanitarna prowadzi od 1998 r. program dożywiania dzieci w szkołach i świetlicach „Pajacyk” (np. w roku szkolnym 2004/2005 zapewniła posiłki w 125 szkołach całej Polski 4 848 uczniom).

W akcję dożywiania dzieci od kilku lat włączyła się również firma Danon, która przekazuje organizacjom pozarządowym środki na dożywianie dzieci (m.in. Caritas Polska, PAH, Bankowi Żywności) oraz bierze udział w różnych działaniach społecznych (m.in. współpracuje z PAH przy organizacji badań nad niedożywieniem, udział w akcji „Posiłek dla potrzebujących”).

Poza Miejskimi i Gminnymi Ośrodkami Pomocy Społecznej, które mają największy udział w dożywianiu dzieci, w działanie te zaangażowane są również inne instytucje samorządowe (m.in. Gminne Komisje Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Ośrodki Profilaktyki Społecznej, placówki opiekuńczo-wychowawcze, Niepubliczne Zakłady Opieki Zdrowotnej) oraz instytucje lokalne (m.in. parafie, firmy i osoby prywatne, zakłady pracy rodziców, spółdzielnie mieszkaniowe, Rady Sołeckie, Rady Dzielnicy, Rady Osiedli, Rady Rodziców).

2.3. Szacunkowa skala potrzeb w zakresie dożywiania dzieci

Z badań przeprowadzonych przez B. Wojnarowską w 2002 r. na reprezentatywnej grupie uczniów w wieku 11-15 lat wynika, że 14% uczniów (11% chłopców i 17% dziewcząt) nie zjadało w domu pierwszego śniadania w dniach, w których szły do szkoły, a tylko 69% badanych uczniów zjadało śniadanie codziennie.

Z kolei z badań przeprowadzonych przez stacje sanitarno-epidemiologiczne w 2001 r. w 97% szkół w kraju wynika, że ciepłe posiłki w szkole spożywało 16% uczniów, ale tylko 10% uczniów szkół ponadpodstawowych⁸.

Istotnych informacji o dożywianiu dzieci prowadzonym w całym kraju przez różne podmioty dostarcza badanie ankietowe przeprowadzonych na zlecenie Fundacji Polska Akcja Humanitarna w czerwcu i lipcu 2004 r.⁹ Badanie objęło 5906 szkół podstawowych i gimnazjalnych z całej Polski, co stanowi 29% ogółu szkół tego typu. Respondentami byli dyrektorzy szkół i pedagodzy szkolni. Celem badania było uzyskanie informacji o liczbie dzieci, które zdaniem pedagogów powinny być objęte nieodpłatnym dożywianiem w czasie pobytu w szkole, a tym samym opracowanie „mapy niedożywienie”, czyli oszacowanie skali potrzeb w zakresie dożywiania dzieci w całym kraju.

Jak wynika z ww. badania w całym kraju tylko około 31% uczniów zjada posiłki (różnego typu) wydawane w stołówce szkolnej. Spośród tej grupy 39,7 % uczniów je posiłki odpłatne, 60,5% to dzieci korzystające z posiłków finansowanych przez różne instytucje.

Odsetek uczniów spożywających posiłki podczas pobytu w szkole w ogólnej liczbie uczniów szkół oraz odsetek uczniów spożywających nieodpłatne posiłki w ogólnej liczbie uczniów spożywających posiłki w szkole w rozkładzie wojewódzkim pokazują poniższe tabele.

---

⁸ Badanie cytowane przez B. Wojnarowską w referacie Aktualna sytuacja i potrzeby w zakresie posiłków szkolnych w Polsce, wygłoszonym na konferencji *Problemy niedożywienia dzieci w Polsce. Fakty i wyzwania*, Warszawa 2003.

⁹ Raport z badania *Dożywianie dzieci w wieku szkolnym w Polsce*, Fundacja PAH Biuro Pomorskie, Toruń 2004.

Tabela 3. **Odsetek dzieci spożywających posiłki w szkole (odpłatne i nieodpłatne) wśród wszystkich uczniów wg województw**

Województwo	Odsetek uczniów
Dolnośląskie	22,3
Kujawsko-pomorskie	33,6
Lubelskie	36,8
Lubuskie	32,7
Łódzkie	27,9
Małopolskie	27,2
Mazowieckie	30,7
Opolskie	25,1
Podkarpackie	38,8
Podlaskie	36,6
Pomorskie	34,0
Śląskie	26,0
Świętokrzyskie	33,2
Warmińsko-mazurskie	42,6
Wielkopolskie	21,6
Zachodniopomorskie	36,0

Źródło: Raport z badania *Dożywianie dzieci w wieku szkolnym*. Fundacja Polska Akcja Humanitarna, Biuro Pomorskie, Toruń 2004.

Tabela 4. **Odsetek uczniów spożywających nieodpłatne posiłki w ogóle uczniów spożywających posiłki w szkole (wg województw)**

Województwo	Odsetek uczniów
Dolnośląskie	15,3
Kujawsko-pomorskie	25,7
Lubelskie	17,3
Lubuskie	21,3
Łódzkie	14,5
Małopolskie	14,2
Mazowieckie	16,6
Opolskie	13,1
Podkarpackie	21,9
Podlaskie	15,5
Pomorskie	22,7
Śląskie	14,8
Świętokrzyskie	18,4
Warmińsko-mazurskie	29,9
Wielkopolskie	14,3
Zachodniopomorskie	27,6

Źródło: Raport z badania „Dożywianie dzieci w wieku szkolnym”. Fundacja Polska Akcja Humanitarna Biuro Pomorskie, Toruń 2004.

Poza grupą dzieci, która już jest dożywiana dożywiania potrzebuje około 10,3 % dzieci w wieku szkolnym, które nie są nim objęte. Na ogół dzieci te pochodzą z rodzin, w których dochód jest wyższy od przyjętego w rządowym programie dożywiania dzieci (150% kryterium dochodowego rodziny przyjętego w ustawie o pomocy społecznej).

Tabela 5. Dzieci, które nie są objęte dożywianiem – potrzebujące posiłku (wg województw)

Województwo	Odsetek uczniów
Dolnośląskie	9,4
Kujawsko-pomorskie	9,9
Lubelskie	11,2
Lubuskie	11,6
Łódzkie	9,7
Małopolskie	10,6
Mazowieckie	10,3
Opolskie	10,4
Podkarpackie	14,5
Podlaskie	9,2
Pomorskie	11,0
Śląskie	6,5
Świętokrzyskie	10,8
Warmińsko-mazurskie	11,7
Wielkopolskie	10,9
Zachodniopomorskie	11,5

Źródło: Raport z badania *Dożywianie dzieci w wieku szkolnym*. Fundacja Polska Akcja Humanitarna, Biuro Pomorskie, Toruń 2004.

Najważniejsze wnioski wynikające z przeprowadzonego badania są następujące:

1. Dożywiania nie prowadzi w ogóle 6% szkół; najwięcej takich placówek jest w województwie opolskim i podlaskim. W około 8% szkół nie ma uczniów jedzących nieodpłatne posiłki.

2. Wśród wszystkich uczniów szkół podstawowych i gimnazjów 18,7 % uczniów je posiłki nieodpłatnie; 26% szkół deklaruje, że wszyscy uczniowie jedzą obiady w szkole, jedzą nieodpłatnie. Najwięcej dzieci je nieodpłatne posiłki w województwie warmińsko-mazurskim (29,9% wszystkich uczniów), zachodniopomorskim (27,6), kujawsko-pomorskie (25,7). Najmniej uczniów korzysta z darmowych posiłków w województwach: opolskim (13,1%) małopolskim (14,2%), wielkopolskim (14,3%). W grupie dzieci jedzących posiłki w szkole, dzieci jedzące nieodpłatne posiłki stanowią 60,3% ogółu jedzących.

3. Posiłki w szkole je 34% uczniów szkół podstawowych i 24% uczniów gimnazjów. Co trzeci uczeń szkoły podstawowej i gimnazjalnej potrzebuje dodatkowego posiłku podczas pobytu w szkole. W tej grupie potrzebujących pomoc taką otrzymuje tylko dwie trzecie dzieci. Uczniowie gimnazjów spędzają więcej czasu niż uczniowie szkół podstawowych, ale rzadziej otrzymują posiłki.

4. Szkoły najczęściej korzystają z pomocy płynącej z jednego źródła (43% wskazań). Dodatkowe środki na dożywianie (poza pomocą społeczną) pozyskują najczęściej od podmiotów działających w najbliższym sąsiedztwie (parafie, sponsorzy prywatni, firmy i inne). Udział podmiotów zaangażowanych w finansowaniu posiłków dla dzieci przedstawia się następująco:

- samorządowa pomoc społeczna 54,9%,
- osoby prywatne 16,9%,
- parafie 13,5%,
- organizacje pozarządowe 7,8%,
- inne źródła 7,1%.

5. Istnieją ściśle korelacje między stopą bezrobocia w danym regionie a liczbą uczniów dożywianych nieodpłatnie, związek między sytuacją na rynku pracy a deklarowaną liczbą

dzieci potrzebujących dożywiania oraz między niskim poziomem wynagrodzeń a liczbą dzieci potrzebujących dożywiania (najdobitniejszy przykład stanowi podkarpackie).

Ankietowani pracownicy Miejskich Ośrodków Pomocy Społecznej, Gminnych Ośrodków Pomocy Społecznej, szkół i organizacji pozarządowych w badaniu przeprowadzonym w 2003 r. przez Zespół Realizacji Badań IS UMK „Pryzmat” na zlecenie Polskiej Akcji Humanitarnej – szacują liczbę niedożywionych dzieci w całym kraju na około 30% populacji.¹⁰ Województwa najbardziej zagrożone niedożywieniem to: podkarpackie, warmińsko-mazurskie oraz podlaskie. Najbardziej dotknięte niedożywieniem są dzieci ze wsi (50% wskazań) i z małych miast (od 25 do 35% wskazań).

Z monitoringu realizowanego w 2005 r. programu rządowego, prowadzonego przez MIPS wynika, że potrzeby te są zróżnicowane regionalnie, a ogólna liczba dzieci i innych osób potrzebujących dożywiania, która nie została nim objęta wyniosła ogółem 85 462, w tym 20 965 dzieci i młodzieży (w tym roku dożywianiem objęto ok. 1 mln dzieci i młodzieży).

Według danych GUS 18,6 % dzieci w wieku 0-14 lata, oraz 16% młodzieży w wieku 15-19 lat pochodzi z rodzin, w których dochód na osobę nie przekracza kwoty 316 zł określonej w ustawie o pomocy społecznej jako kryterium dochodowe rodziny (kryterium uprawniające do bezpłatnego posiłku przyjęte w programach rządowych stanowiło 150% kryterium dochodowego określonego w ustawie o pomocy społecznej).

Według danych GUS w 2005 r. liczba:

- dzieci w wieku 0-14 lat wynosiła 6 285 625 osób,
- młodzieży w wieku 15-19 lat wynosiła 2 924 980 osób.

Szacunkowo można przyjąć, że ok. 1 mln 170 tys. dzieci w wieku 0-14 lat i około 468 tys. młodzieży w wieku 15-19 lat wychowuje się w rodzinach, w których dochód na osobę nie przekracza kwoty 316 zł. Liczba dzieci i młodzieży, która może korzystać z bezpłatnego posiłku wg kryterium przyjętego przez pomoc społeczną jest zatem wyższa. Gdyby konsekwentnie stosować kryterium dochodowe można by przyjąć, że w całej Polsce dożywianie finansowane w całości lub częściowo ze środków budżetowych (państwa i samorządów) powinno objąć około 2 mln dzieci w wieku od 0 do 19 lat.

Warto zauważyć, że kryterium dochodowe nie jest jedynym wyznacznikiem występowania niedożywienia u dzieci. Rodziny niewydolne wychowawczo (np. z powodu alkoholizmu, niezaradności życiowej) mogą posiadać wyższe dochody, a mimo to zaniedbywać dzieci, co może przejawiać się m. in. niedożywieniem.

Skuteczna pomoc osobom potrzebującym wsparcia w postaci posiłku wymaga nie tylko oszacowania skali potrzeb, stosownych środków finansowych, ale również odpowiedniej organizacji. W 2003 r. na konferencji *Problemy niedożywienia dzieci w Polsce – fakty i wyzwania*, w której uczestniczyli przedstawiciele ośrodków naukowych, Ministerstwa Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, Ministerstwa Edukacji i Sportu, organizacji pozarządowych, Ośrodków Pomocy Społecznej i szkół w podsumowaniu zamieszczono m.in. następujące postulaty dotyczące praktyki udzielania pomocy:

- rozszerzenie dożywiania na cały rok kalendarzowy,
- zlikwidowanie różnic w jakości posiłków,
- określenie minimalnego standardu posiłku (wartość energetyczna i odżywcza),
- zmiana systemu finansowania dożywiania ze środków budżetowych z dotacji przyznawanych na rok kalendarzowy na dotacje przyznawane na rok szkolny,

¹⁰ Raport Zespołu Realizacji badań IS UMK „Pryzmat” – *Rozwiązywanie problemu niedożywienia dzieci w świetle działań trzech typów instytucji*, badanie przeprowadzone na zlecenie PAH, Toruń 2003.

- zwolnienie z opłat za wynajem lokalu lub jego eksploatację instytucji zajmującej się dożywianiem,
- doprowadzenie do tego żeby w każdej szkole była stołówka lub punkt żywienia, a w dłuższej perspektywie czasowej kuchnia wraz ze stołówką, wydające dwudaniowe posiłki,
- określenie standardów dla instytucji, które zajmują się dożywianiem, dotyczących realizacji tego zadania,
- utworzenie bazy danych o instytucjach, w których można uzyskać informacje o pomocy w zakresie dożywiania,
- określenie systemu koordynacji i podziału kompetencji dla instytucji zajmujących się dożywianiem,
- organizacja systemu szkoleń dla osób zajmujących się organizacją i przygotowaniem posiłków (pozyskiwanie funduszy, zasady zdrowego żywienia).

3. Podsumowanie

1. Od 1996 r. prowadzone jest systematyczne dożywianie dzieci, organizowane przez różne podmioty (rząd, samorządy, organizacje pozarządowe, instytucje lokalne). Corocznie zwiększa się liczba dożywianych dzieci i kwoty środków przeznaczanych na ten cel.

2. Niedożywienie dzieci jest stosunkowo nowym problemem społecznym i, jak dotychczas, w niewystarczającym stopniu zdiagnozowanym. Z badań Fundacji Polska Akcja Humanitarna oraz monitoringu prowadzonego przez MPiPS wynika, że do 2005 r. nie wszystkie potrzebujące dzieci zostały objęte dożywianiem.

3. Zgodnie z kryterium dochodowym przyjętym w ustawie o pomocy społecznej, uprawniającym do korzystania z bezpłatnych posiłków można przyjąć, że w całej Polsce dożywianie finansowane w całości lub częściowo ze środków budżetowych (państwa i samorządów) powinno objąć około 2 mln dzieci w wieku od 0 do 19 lat.

4. Zaangażowanie rządu w dożywianie dzieci w latach 1996-2005 przedstawiało się następująco:

- w latach 1996-2001 dożywianie było zadaniem własnym Ministra Pracy,
- w latach 2002-2003 dożywianie było realizowane w ramach programu rządowego i objęło tylko uczniów,
- w roku 2004 przeprowadzono pilotaż planowanego na rok 2005 szerszego programu rządowego,
- w roku 2005 program rozszerzono i poza uczniami objęto nim dzieci w wieku od 0 do 7 lat oraz osoby dorosłe, starsze, chore, niepełnosprawne,
- na lata 2006-2009 przewidziana jest kolejna realizacja programu rządowego; jego zakres, wysokość środków i podmioty odpowiedzialne za realizację określa projekt ustawy o ustanowieniu programu wieloletniego „Pomoc państwa w zakresie dożywiania”. Adresatami tej pomocy są dzieci do 7 roku życia i uczniowie do czasu ukończenia szkoły ponadgimnazjalnej, osoby dorosłe, starsze i niepełnosprawne. Przewidziane nakłady finansowe na cały program wynoszą 2 900 000 tys. zł. Środki przewidziane na prowadzenie działań w poszczególnych latach nie mogą być mniejsze niż 500 000 tys. zł.

Materiały źródłowe:

1. Informacje MPiPS o rządowym programie *Posilek dla potrzebujących* umieszczone na stronie internetowej.
2. Rocznik Statystyczny GUS, Oświata i Wychowanie w roku szkolnym 2004/2005.
3. Raport Zespołu Realizacji badań IS UMK „Pryzmat” *Rozwiązywanie problemu niedożywienia dzieci w świetle działań trzech typów instytucji*, Polska Akcja Humanitarna Biuro Pomorskie, Toruń 2003.
4. Materiały z konferencji *Problemy niedożywienia dzieci w Polsce. Fakty i wyzwania*, Warszawa 2003.
5. Raport z badania *Dożywianie dzieci w wieku szkolnym w Polsce*, Polska Akcja Humanitarna Biuro Pomorskie, Toruń 2004.
6. Anna Blumsztajn, *Niedożywienie dzieci w Polsce: korelat ubóstwa czy problem zdrowia publicznego*, Polityka Społeczna nr 9/2004.
7. Druk Sejmowy Nr 94. Projekt ustawy *o ustanowieniu programu wieloletniego „Pomoc państwa w zakresie dożywiania”*.